

KAZAK MASALLARINDA KAHRAMANIN OLGUNLAŞMA SÜRECİ BAĞLAMINDA YOLCULUK VE SINANMA MOTİFLERİNİN TIPOLOJİK YAPISI

QOZOQ ERTAKLARIDA QAHRAMONNING KAMOLOTGA YETISH JARAYONI DOIRASIDA SAFAR VA SINOV MOTİVLARINING TIPOLOGİK TUZILISHI

Aruzhan TOLEBAY**

** Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türkoloji Ana Bilim Dalı.
Türkistan / Kazakistan. Eposta: aruzhan.tolebay2022@ayu.edu.kz

Dr. Yerlan ZHIYENBAYEV*

* Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Filolojisi
Bölümü Öğretim Üyesi. Türkistan / Kazakistan. Eposta: yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

Özet. Bu çalışmada, Kazak masallarında yer alan yolculuk ve sınanma motiflerinin tipolojik yapısı, kahramanın olgunlaşma süreci bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın temel materyalini Babalar Sözü (75. cilt) ile Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım tarafından derlenen Kazak Masalları oluşturmaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde metin merkezli çözümleme yöntemi benimsenmiş; inceleme sürecinde Şerif Aktaş'ın anlatma esasına bağlı metin tahlili yaklaşımı kuramsal temel olarak alınmış, Nurullah Çetin'in çözümleme yöntemi ise destekleyici bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, yolculuk ve sınanma motiflerinin belirli tipolojik örüntüler çerçevesinde tekrarlandığını; ancak her bir anlatıda bağlamsal ve işlevsel farklılaşmalar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kahramanın olgunlaşma süreci, söz konusu motiflerin karşılıklı etkileşimiyle inşa edilen dinamik ve çok katmanlı bir anlatı yapısı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazak masalları, yolculuk motifi, sınanma motifi, anlatı tipolojisi, kahramanın olgunlaşması, anlatı çözümlemesi.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda qozoq ertaklarida uchraydigan safar va sinov motivlarining tipologik tuzilishi qahramonning kamolotga yetish jarayoni doirasida o'rganildi. Tadqiqotning asosiy materialini "Babalar so'zi" (75-jild) hamda dotsent, doktor Seyfullah Yildirim tomonidan to'plangan "Qozoq ertaklari" tashkil etadi. Sifatli tadqiqot yondashuvi doirasida matnga yo'naltirilgan tahlil usuli qabul qilindi; o'rganish jarayonida Sherif Aktashning hikoya qilishga asoslangan matn tahlili yondashuvi nazariy tayanch sifatida olindi, Nurulloh Chetinning tahlil usulidan esa yordamchi doira sifatida foydalanildi. Olingan natijalar safar va sinov motivlari muayyan tipologik qoliplar doirasida takrorlanishini; biroq har bir asarda (bayonda) kontekstual va funksional jihatdan farqlanishlarni namoyon etishini yuzaga chiqaradi. Shu yo'nalishda qahramonning kamolotga yetish jarayoni mazkur motivlarning o'zaro ta'siri orqali barpo etilgan dinamik va ko'p qatlamli badiiy tuzilma sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Qozoq ertaklari, safar motivi, sinov motivi, bayon tipologiyasi, qahramonning kamolotga yetishi, bayon tahlili.

Giriş

Türk dünyası sözlü anlatı geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan Kazak masalları, zengin motif yapıları ve çok katmanlı anlatı özellikleriyle dikkat çeken özgün metinler arasında yer

almaktadır. Bu masallar, epik ve mitik unsurları bünyesinde barındırmakla birlikte, anlatı yapısını çoğunlukla bireyin deneyimleri etrafında şekillendirerek, kahramanın dönüşüm sürecini merkeze alan bir anlatı dünyası kurar. Kişi kadrosunun işlevselliği, çoğu zaman belirsiz ancak simgesel nitelik taşıyan mekân tasarımları ve zamansal akışın mitik bir boyut kazanması, Kazak masallarını yalnızca folklorik bir ürün olmaktan çıkararak anlatıbilimsel çözümlemeye elverişli metinler hâline getirmektedir.

Kazak masallarında anlatı örgüsü, çoğunlukla bir eksiklik, tehdit veya denge bozulmasıyla başlamakta; bu durum, kahramanın bir yolculuğa çıkmasını zorunlu kılan temel bir anlatı dinamiği oluşturmaktadır. Yolculuk, kahramanın yalnızca fiziksel mekânlar arasında hareket etmesini değil, aynı zamanda içsel bir dönüşüm sürecine girmesini sağlayan simgesel bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte karşılaşılan sınanma motifleri ise doğaüstü varlıklarla mücadele, zorlu koşullarla baş etme, aldatılma, yalnızlık ve ölümle yüzleşme gibi çeşitli anlatı durumları aracılığıyla kurgulanmaktadır. Böylece yolculuk ve sınanma, olay örgüsünü yönlendiren temel anlatı eksenleri olarak işlev görmek ve kahramanın olgunlaşma sürecini belirleyen başlıca unsurlar hâline gelmektedir. Kazak masalları, geniş ölçekli tarihsel olaylardan ziyade, çoğunlukla bireyin merkezde olduğu ve sınırlı sosyal çevreler içinde gelişen anlatı yapılarıyla öne çıkmaktadır. Bu yönüyle kahramanın karşılaştığı zorluklar ve geçirdiği dönüşüm, toplumsal değerlerin ve kültürel kodların simgesel düzlemde yeniden üretildiği bir anlatı alanı oluşturur. Kahramanın yolculuk sürecinde edindiği deneyimler ve maruz kaldığı sınanmalar, onun yalnızca fiziksel gücünü değil, aynı zamanda zihinsel ve ahlaki gelişimini de belirleyen unsurlar olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kazak masallarında yer alan yolculuk ve sınanma motiflerinin tipolojik yapısını, kahramanın olgunlaşma süreci bağlamında incelemektir. Bu doğrultuda, söz konusu motiflerin anlatı içerisindeki işlevleri, tekrar eden yapısal özellikleri ve kahramanın bireysel dönüşümüne katkıları analiz edilmiştir. Çalışmada, Babalar Sözü (75. cilt) ile Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım tarafından derlenen Kazak masalları temel alınarak metin merkezli bir inceleme gerçekleştirilmiş; elde edilen bulgular, anlatı tipolojisi ve motif çözümlemesi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda makale, Kazak masallarının yapısal ve işlevsel özelliklerini ortaya koyarak Türk dünyası masal araştırmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde metin merkezli çözümleme ve karşılaştırmalı analiz esas alınarak yürütülmüştür. Araştırmanın inceleme materyalini, Babalar Sözü (75. cilt) ile Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım tarafından derlenerek Türkiye Türkçesine aktarılan Kazak masalları oluşturmaktadır. Söz konusu metinler, zengin motif yapıları ve anlatı çeşitliliği nedeniyle bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Çalışma, Prof. Dr. Şerif Aktaş'ın anlatma esasına bağlı metin tahlili yöntemi temel alınarak yapılandırılmış; Nurullah Çetin'in çözümleme yöntemi ise destekleyici bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda ele alınan masallar, öncelikle anlatının temel unsurları olan kişi (kahraman), mekân ve zaman kategorileri çerçevesinde incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde kahramanın anlatı içindeki konumu, işlevi ve dönüşüm süreci belirlenmiş; mekân unsurları gerçek, simgesel ve olağanüstü mekânlar şeklinde sınıflandırılmış; zaman unsuru ise masalların belirsiz, mitik ve çoğu zaman döngüsel nitelik taşıyan yapısı bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, yolculuk ve sınanma motifleri olay örgüsü ekseninde ele alınarak çözümlenmiştir. Bu bağlamda masalların başlangıç, gelişme, çatışma ve sonuç bölümleri tespit edilmiş; kahramanın yolculuğa çıkış nedenleri, yolculuk sürecinde karşılaştığı sınanmalar ve bu süreçte geçirdiği dönüşüm aşamaları ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Sınanma motifleri; doğaüstü

varlıklarla mücadele, fiziksel güç sınavları, aldatılma, yalnızlık ve ölümle yüzleşme gibi alt kategoriler altında değerlendirilmiş; yolculuk motifinin ise kahramanın olgunlaşma sürecini nasıl yapılandığı ortaya konulmuştur.

Çözümleme sürecinde betimleyici analiz yöntemi kullanılmış; elde edilen veriler sınıflandırılarak yolculuk ve sınanma motiflerine ilişkin tipolojik örüntüler belirlenmiştir. Masallar arasında tekrar eden anlatı kalıpları, ortak yapısal özellikler olarak değerlendirilmiş; farklılaşan unsurlar ise anlatıların bağlamsal çeşitliliğini ve işlevsel zenginliğini gösteren veriler olarak ele alınmıştır. Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde çalışma, Kazak masallarını yalnızca motif düzeyinde değil; aynı zamanda anlatı yapısı, motiflerin işlevi ve kahramanın olgunlaşma süreci arasındaki ilişkiler bağlamında ele alarak bütüncül bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

METİN TAHLİLİ

1. Zihniyet

Kazak masalları, sözlü anlatı geleneği içerisinde oluşmuş ve toplumun tarihsel hafızasını, değerler sistemini ve dünya algısını yansıtan metinler olarak belirli bir zihniyet yapısı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu masallarda hâkim olan zihniyet, bireyin karşılaştığı zorluklar karşısında mücadele ederek olgunlaşmasını esas alan dinamik bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Anlatıların temelinde, çoğu zaman bir eksiklik, tehdit ya da adaletsizlik durumu yer almakta; kahraman ise bu durumu ortadan kaldırmak üzere yolculuğa çıkan ve çeşitli sınanmalardan geçerek dönüşen bir figür olarak kurgulanmaktadır.

İncelenen masallarda belirgin biçimde öne çıkan zihniyet unsurlarından biri, mücadele ve direnç anlayışıdır. Örneğin Kendebay masalında, kahramanın küçük yaşta dev, aslan ve çeşitli olağanüstü varlıklarla karşılaşarak onları alt etmesi, bireyin doğa ve doğaüstü güçler karşısında aktif bir mücadele içinde olması gerektiği düşüncesini yansıtmaktadır. Benzer şekilde Ālibek batır masalında kahramanın sevdiği kıza ulaşmak için tehlikeli varlıklarla savaşması ve ölümle yüzleşmesi, bireysel iradenin ve kararlılığın ön plana çıktığı bir zihniyet yapısını ortaya koymaktadır (Babalar sözü, 2011, s. 39-265).

Bu masallarda dikkat çeken bir diğer unsur, yolculuk ve sınanma üzerinden gerçekleşen olgunlaşma anlayışıdır. Kahraman, başlangıçta sıradan bir bireyken, çıktığı yolculuk sırasında karşılaştığı zorluklar sayesinde dönüşüm geçirir. Baygulan masalında kahramanın geyik ve akrep arayışı için çıktığı uzun ve meşakkatli yolculuklar, onun fiziksel olarak zayıflamasına rağmen deneyim kazanmasını sağlamaktadır. Ancak bu masalda dikkat çeken asıl zihniyet unsuru, kahramanın en büyük sınavının dış dünyadan ziyade kendi ailesi tarafından ihanete uğramasıdır. Annenin ve diğer aile bireylerinin kahramanı desteklememesi, Kazak masallarında yalnızca dış düşmanlarla değil, içsel ve toplumsal çatışmalarla da mücadele edilmesi gerektiğini gösteren önemli bir zihniyet göstergesidir. (Campbell, 2004, s.295)

İncelenen metinlerde iyilik-kötülük karşıtlığı da belirgin bir ideolojik eksen oluşturmaktadır. Kahramanlar genellikle adalet, dürüstlük ve cesaret gibi olumlu değerleri temsil ederken; karşılarına çıkan varlıklar ya da kişiler kötülük, hile ve zulümle özdeşleştirilmektedir. Kendebay masalında dev ve diğer olağanüstü varlıklar, Ālibek batır masalında ise düşman figürleri bu kötülüğün temsilcileri olarak karşımıza çıkar. Baygulan masalında ise bu karşıtlık daha karmaşık bir hâl alarak kötülüğün aile içinde ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu durum, masalların zihniyet dünyasında ahlaki sınanmanın yalnızca dışsal değil, aynı zamanda içsel ve toplumsal boyutlar taşıdığını ortaya koymaktadır. (Babalar sözü, 2011, s. 39-265)

Kazak masallarında hâkim olan bir diğer önemli zihniyet unsuru, aktif kader anlayışıdır. Kahramanların yaşamlarında kaderin belirleyici bir rolü olmakla birlikte, bu kader pasif bir kabulleniş şeklinde değil; mücadele, çaba ve irade yoluyla şekillenen bir süreç olarak sunulmaktadır. Örneğin Ālibek batır masalında kahramanın ölümden dönmesi, kaderin değiştirilebilir bir yapı olarak algılandığını; Bayğulan masalında ise kahramanın ölümden sonra yeniden dirilmesi ve intikam alması, bireysel iradenin kader karşısındaki etkinliğini göstermektedir (Yıldırım, 2019, s. 109-374).

2. Yapı

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerde yapı; olay örgüsü, kişiler, mekân ve zaman unsurlarının bir sistem bütünlüğü içinde bir araya gelmesiyle oluşur (Aktaş, 2013, s. 40). Kazak kahramanlık masalları, epik destan geleneği ile olağanüstü masal türünün kesişim noktasında yer almakta olup, incelenen Kerkula Atlı Kendebay, Bayğulan ve Alibek Batır masallarında bu yapının belirli bir düzen içerisinde kurulduğu görülmektedir. Bu metinlerde olay örgüsü, rastlantısal bir akıştan ziyade belirli bir “kahramanlık döngüsü” etrafında şekillenir. Bu döngü; kahramanın doğumu, hazırlık süreci, mücadele aşaması, kriz/yenilgi ve nihai zafer basamaklarından oluşur. (Propp, 2008, s. 112)

Söz konusu masallarda olay örgüsünü harekete geçiren temel unsur, genellikle toplumsal düzenin bozulması ya da bir eksiklik durumudur. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın ortaya çıkışı, halkın içinde bulunduğu sıkıntıların giderilmesi ihtiyacına bağlıdır. Kendebay, yalnızca bireysel bir kahraman değil, aynı zamanda toplumun refahını sağlamakla yükümlü bir figür olarak anlatıya dâhil edilir. Benzer şekilde Alibek Batır masalında kahramanın mücadelesi, yalnızca kişisel bir başarı arayışı değil, düşmanlara karşı toplumsal düzeni koruma amacı taşır.

Kahramanın anlatıya dâhil oluşu çoğu zaman erken yaşta sergilediği cesaret ve güç ile belirginleşir. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın kısa sürede büyüyerek olağanüstü güçler göstermesi, onun seçilmişliğini ortaya koyar. Aynı şekilde Bayğulan masalında kahramanın karşılaştığı zorluklara rağmen mücadeleden vazgeçmemesi, onun kaderle bağlantılı bir figür olduğunu gösterir. (Babalar sözü, 2011, s. 39-265)

Olay örgüsünün gelişiminde kahramanın çeşitli sınavlardan geçtiği görülür. Bu sınavlar, onun hem fiziksel hem de zihinsel olarak olgunlaşmasını sağlar. Alibek Batır masalında kahramanın düşmanlarla girdiği mücadeleler, yalnızca güç gösterisi değil, aynı zamanda stratejik bir sınav niteliği taşır. Bayğulan masalında ise kahramanın karşılaştığı engeller, onun sabır ve kararlılığını test eden aşamalar olarak karşımıza çıkar.

Bu masallarda dikkat çeken önemli bir unsur, kahramanın zor bir durumla karşılaşması ve bu durumdan kendi gücü veya yardımcı unsurlar aracılığıyla kurtulmasıdır. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın atı, yalnızca bir ulaşım aracı değil; ona rehberlik eden ve mücadelede destek sağlayan önemli bir yardımcı figürdür. Bu durum, anlatıda kahraman ile at arasında kurulan güçlü bağı ortaya koyar. (Yıldırım, 2019, s. 109-374)

Olay örgüsü, kahramanın düşmanlarını yenmesi, düzeni yeniden sağlaması ve toplumsal dengeyi kurmasıyla sona erer. Bu sonuç, masalların kapalı bir yapı sergilediğini ve başlangıçta bozulan düzenin yeniden tesis edildiğini göstermektedir.

a) Kişiler (Baş Kahramanlar ve Yardımcı Figürler)

İncelenen masallarda kişiler, belirli işlevler doğrultusunda yapı içerisinde yer alır. Baş kahramanlar (Kendebay, Bayğulan, Alibek Batır), cesaret, güç ve adalet gibi değerleri temsil eden batır tipinin örnekleridir. Bu kahramanlar, yalnızca bireysel başarı peşinde değil, aynı zamanda toplumun huzurunu sağlama amacıyla hareket ederler. Yardımcı figürler, özellikle kahramanın atı,

anlatının önemli unsurlarındandır. Kerkula Atlı Kendebay masalında at, kahramanın en büyük destekçisi olarak öne çıkar ve onun başarıya ulaşmasında belirleyici rol oynar. Bu durum, Kazak kültüründe atın yalnızca bir binek değil, aynı zamanda akıl ve rehberlik sembolü olduğunu göstermektedir. Karşıt güçler ise genellikle düşman figürler, zalim yöneticiler veya kahramanın karşısına çıkan engeller şeklinde karşımıza çıkar. Alibek Batır masalında düşmanlarla yapılan mücadeleler, anlatının temel çatışma unsurunu oluşturur. (Babalar sözü, 2011, s. 39-265)

Karakterler, genel olarak cesur/merhametli ve karşıt güçler şeklinde iki ana eksende değerlendirilir. Kahramanların merhametli ve adaletli davranışları, anlatının sonunda ödüllendirilirken; kötü niyetli karakterler cezalandırılır.

b) Mekân Unsuru

Bu masallarda mekân, olayların gelişiminde önemli bir rol oynar. Açık mekânlar, kahramanın mücadele alanı olarak öne çıkar. Bozkır, yol ve uzak diyarlar, kahramanın hareket hâlinde olduğu ve kendini ispat ettiği alanlardır. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın çıktığı yolculuk, onun hem fiziksel hem de sembolik dönüşüm sürecini temsil eder. Kapalı veya tehlikeli mekânlar ise kahramanın sınındığı alanlardır. Baygulan masalında karşılaşılan zorlu ortamlar, kahramanın dayanıklılığını test ederken; Alibek Batır masalında düşmanların bulunduğu mekânlar çatışmanın yoğunlaştığı alanlar olarak karşımıza çıkar. (Yıldırım, 2019, s. 109-374)

Mekânlar genel olarak gerçek ve olağanüstü olarak ikiye ayrılabilir. Bu çeşitlilik, masalların hem toplumsal gerçeklikten hem de fantastik unsurlardan beslendiğini göstermektedir.

c) Zaman Kavramı

İncelenen masallarda zaman, belirli bir tarihsel çerçeveye bağlı değildir. Anlatılar genellikle belirsiz bir geçmiş zamanda geçer ve bu durum masalların evrensel bir nitelik kazanmasını sağlar. Zaman, olayların önemine göre değişkenlik gösterir. Kahramanın büyüme süreci ve yolculukları hızlı bir şekilde aktarılırken, mücadele sahneleri daha ayrıntılı biçimde anlatılır. Bu durum, anlatının eylem odaklı yapısını güçlendirir. Ayrıca zamanın döngüsel bir yapıya sahip olduğu görülür. Başlangıçta bozulan düzen, kahramanın müdahalesiyle yeniden kurulur. Kerkula Atlı Kendebay, Baygulan ve Alibek Batır masallarında bu yapı açık biçimde gözlemlenmektedir.

3. Tema

Kazak masalları, tematik bakımdan kahramanın yolculuğu ve bu yolculuk sürecinde karşılaştığı sınanma aşamaları etrafında şekillenen anlatılar olarak dikkat çeker. İncelenen Kerkula Atlı Kendebay, Baygulan ve Alibek Batır masallarında temalar, yüzey yapıda farklı olaylar üzerinden gelişse de derin yapıda kahramanın olgunlaşma sürecini belirleyen ortak bir anlam dünyasında birleşmektedir. Bu bağlamda söz konusu masallarda öne çıkan temel temalar; yolculuk, sınanma, bireysel dönüşüm (olgunlaşma), mücadele ve iyilik-kötülük karşıtlığıdır. Bu temalar, yalnızca olay örgüsünü şekillendiren unsurlar değil; aynı zamanda kahramanın içsel gelişimini belirleyen temel yapı taşlarıdır (Campbell, 2004, s. 295).

Masallarda en belirgin tema, kahramanın yolculuğudur. Yolculuk, fiziksel bir hareket olmanın ötesinde, kahramanın bilinmezliğe doğru attığı bir adım ve dönüşüm sürecinin başlangıcıdır. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın yola çıkışı, onun çocukluk evresinden çıkarak kendini kanıtlama sürecine girdiğini gösterir. Bu yolculuk sırasında karşılaştığı zorluklar, onun yalnızca gücünü değil, aynı zamanda iradesini ve kararlılığını da sınar. Benzer şekilde Alibek Batır masalında kahramanın düşmanlarla mücadele etmek üzere çıktığı yol, bireysel gelişimin zorunlu bir aşaması olarak karşımıza çıkar.

Yolculuk temasıyla doğrudan bağlantılı olan bir diğer temel unsur, sınanma (sınav) motifidir. Kahraman, yol boyunca farklı türde sınavlardan geçer. Bu sınavlar fiziksel olduğu kadar zihinsel ve

ahlaki boyutlar da taşır. Baygulan masalında kahramanın karşılaştığı engeller ve zorluklar, onun sabrını ve dayanıklılığını test eden aşamalar olarak dikkat çeker. Bu süreçte kahraman, yalnızca dış dünyayla değil, aynı zamanda kendi korkuları ve sınırlarıyla da yüzleşir. Bu yönüyle sınanma teması (Tablo 1), kahramanın içsel dönüşümünü hazırlayan temel bir aşamadır.

Tablo 1.

İncelenen Kazak Masallarında Tematik Unsurların Karşılaştırılması

Masal Adı	Yolculuğun Amacı ve Niteliği	Sınanma ve Mücadele Türü	İyilik-Kötülük Karşılığı	Olgunlaşma Sürecinin Sonucu
Kerkula Atlı Kendeбай	Çocukluk evresinden çıkarak kendini kanıtlama ve bilinmezliğe doğru adım atma.	Fiziksel güç, irade ve kararlılığın test edildiği, olağanüstü varlıklara ve düşmanlara karşı verilen mücadele.	Kahraman adaleti ve doğruluğu temsil ederken, karşılaştığı düşmanlar kötülüğü ve düzeni bozan güçleri simgeler.	Deneyimsiz bir bireyden güçlü, bilinçli, sorumluluk sahibi ve ideal bir kahramana dönüşüm.
Baygulan	Fiziksel olarak zayıflatıcı ancak deneyim kazandıran uzun ve meşakkatli arayış süreci.	Doğrudan savaştan ziyade sabır, dayanıklılık ve direnç gerektiren engeller; kendi korkuları ve sınırlarıyla yüzleşme.	Kötülüğün yalnızca dış dünyadan değil, ihanet yoluyla aile içinden de gelebildiği karmaşık ahlaki boyut.	Zorluklar karşısında pes etmeyerek, sabır ve kararlılık temelinde elde edilen içsel olgunluk ve dayanıklılık.
Alibek Batır	Düşmanlarla mücadele etmek ve bozulan düzeni sağlamak için çıkılan, bireysel gelişimin zorunlu aşaması.	Düşmanlarla yapılan fiziksel ve stratejik savaşların yanı sıra yalnızlık, çaresizlik ve ölümle yüzleşme.	Fiziksel savaşın aynı zamanda ahlaki bir sınav niteliği taşıması; iyiliğin ödüllendirilip kötülüğün yenilmesi.	Yalnızca iyi bir savaşçı değil, aynı zamanda bozulan dengeyi sağlayan ve düzen kurucu bir figüre dönüşüm.

Kazak masallarında sınanma süreci, kahramanın doğrudan olgunlaşması ile sonuçlanır. Başlangıçta deneyimsiz veya kendini henüz kanıtlamamış olan kahraman, yolculuk ve sınavlar aracılığıyla ideal kahraman tipine dönüşür. Kerkula Atlı Kendeбай'da kahramanın başlangıçtaki durumundan farklı olarak süreç sonunda güçlü, bilinçli ve sorumluluk sahibi bir birey hâline gelmesi; bu temanın açık bir göstergesidir. Aynı şekilde Alibek Batır'ın mücadeleler sonucunda yalnızca bir savaşçı değil, aynı zamanda düzen kurucu bir figüre dönüşmesi, olgunlaşma sürecinin tamamlandığını gösterir (Propp, 2008, s. 112).

Masallarda öne çıkan bir diğer tema mücadeledir. Ancak bu mücadele yalnızca düşmanla yapılan savaşlardan ibaret değildir. Kahraman, çoğu zaman yalnızlık, belirsizlik ve çaresizlik gibi durumlarla da karşı karşıya kalır. Alibek Batır masalında düşmanlarla yapılan savaşlar fiziksel mücadelenin örneğini oluştururken; Baygulan'da karşılaşılan zorluklar daha çok sabır ve direnç gerektiren sınavlar olarak karşımıza çıkar. Bu durum, mücadelenin çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2019, s. 109-374).

Tematik yapının temel belirleyicilerinden biri de iyilik ve kötülük karşıtlığıdır. Kahraman, genellikle adaleti ve doğruluğu temsil ederken; karşısındaki güçler düzeni bozan unsurlar olarak kurgulanır. Kerkula Atlı Kendebay ve Alibek Batır masallarında kahramanın düşmanlarla mücadelesi, bu karşıtlığın açık bir yansımasıdır. Bu çatışma, yalnızca fiziksel bir savaş değil; aynı zamanda ahlaki bir sınav niteliği taşır. Masalların sonunda kötülüğün yenilgiye uğraması, iyiliğin ise ödüllendirilmesi, anlatının didaktik yönünü güçlendirmektedir.

4. Dil

Kazak masallarının dili, sözlü anlatı geleneğinin belirleyici özelliklerini yansıtan, kalıplaşmış ve tekrara dayalı bir yapıya sahiptir. İncelenen Kerkula Atlı Kendebay, Baygulan ve Alibek Batır masallarında dil, özellikle kahramanın yolculuğu ve bu süreçte karşılaştığı sınanma aşamalarını vurgulayacak biçimde sade, doğrudan ve dinleyici odaklı bir söyleyişle kurulmuştur. Bu bağlamda dil, yalnızca anlatım aracı değil; kahramanın olgunlaşma sürecini görünür kılan yapısal bir unsur olarak işlev görmektedir.

Masalların dilinde kullanılan kelime kadrosu, büyük ölçüde yolculuk, mücadele ve sınanma ekseninde yoğunlaşmaktadır. “Yola çıkmak”, “uzak diyarlara gitmek”, “engel aşmak”, “düşmanla karşılaşmak” gibi ifadeler, kahramanın fiziksel hareketini olduğu kadar, içsel dönüşümünü de yansıtan dilsel kalıplar olarak öne çıkar. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın sürekli hareket hâlinde oluşu, dildeki fiil yoğunluğunu artırmakta; bu durum anlatıya dinamik bir yapı kazandırmaktadır. Benzer şekilde Alibek Batır masalında savaş ve mücadeleye dair kelimelerin yoğunluğu, kahramanın sınanma sürecini dil düzeyinde belirgin hâle getirir.

Masallarda deyimler, kahramanın karşılaştığı zorlukları ve bu zorluklar karşısındaki tutumunu somutlaştıran önemli dil unsurlarıdır. “Canını ortaya koymak”, “ölümüne savaşmak”, “yolundan dönmek” gibi ifadeler, kahramanın sınavlardan geçerken gösterdiği kararlılığı vurgular. Baygulan masalında kahramanın karşılaştığı engeller karşısında pes etmemesi, bu tür deyimsele ifadeler aracılığıyla güçlendirilir. Bu deyimler, yalnızca anlatımı zenginleştirmekle kalmaz; aynı zamanda kahramanın olgunlaşma sürecini dilsel olarak görünür kılar.

Kalıp ifadeler ve formel söyleyişler, masalların sözlü icra geleneğine bağlı yapısını ortaya koyar. Masallar genellikle “Bir varmış bir yokmuş...” gibi zaman dışı bir başlangıçla açılır ve kahramanın yolculuğa çıkışı belirli kalıplarla ifade edilir. Kahramanın sınavlarla karşılaştığı anlarda tekrar eden ifadeler, anlatının ritmini belirler. Örneğin kahramanın zorlu bir mücadeleye giriştiği sahnelerde benzer söz kalıplarının tekrar edilmesi, hem dramatik etkiyi artırır hem de dinleyicinin dikkatini canlı tutar (Çetin, 2009, s. 265).

İncelenen masallarda atasözü ve öğüt niteliği taşıyan ifadeler, özellikle kahramanın sınanma sürecinde anlam kazanmaktadır. “Sabreden muradına erer” veya “yiğit zor günde belli olur” gibi söyleyişler, kahramanın karşılaştığı zorlukların birer olgunlaşma aracı olduğunu vurgular. Bu tür ifadeler, çoğu zaman yaşlı, bilge ya da yol gösterici karakterler aracılığıyla aktarılır ve kahramanın doğru yolu bulmasına yardımcı olur. Bu durum, dilin aynı zamanda eğitici ve yönlendirici bir işlev taşıdığını göstermektedir.

Masalların dilinde dikkat çeken bir diğer unsur, at ve yolculukla ilgili söz varlığının yoğunluğudur. Kerkula Atlı Kendebay masalında at, yalnızca anlatı unsuru değil, dilde de sürekli tekrar edilen ve kahramanın kimliğiyle bütünleşen bir semboldür. Atın hızı, gücü ve sadakati, çoğu zaman benzetmeler ve tekrarlar yoluyla ifade edilir. Bu durum, kahramanın yolculuk sürecinin dilsel olarak da güçlendirilmesini sağlar.

Tekrarlar ve ritmik söyleyiş, masalların dilinde önemli bir yer tutar. Kahramanın gücü, karşılaştığı engellerin büyüklüğü veya yolculuğun zorluğu, benzer ifadelerle tekrar edilerek vurgulanır. Özellikle sınanma anlarında bu tekrarlar yoğunlaşır. Alibek Batır masalında savaş sahnelerinin anlatımında kullanılan tekrarlar, kahramanın mücadelesini daha etkili hâle getirirken; Baygulan masalında zorlukların art arda sıralanması, ritmik bir yapı oluşturarak kahramanın dayanıklılığını ön plana çıkarır.

5. Anlatım

Kazak masalları, anlatım özellikleri bakımından sözlü anlatı geleneğinin izlerini taşıyan, epik ve masalsı unsurların iç içe geçtiği bir yapı sergilemektedir. İncelenen Kerkula Atlı Kendebay, Baygulan ve Alibek Batır masallarında anlatım, özellikle kahramanın yolculuğu ve bu süreçte karşılaştığı sınanma aşamalarını merkeze alan dinamik bir kurgu üzerine kuruludur. Bu bağlamda anlatım tarzı, kahramanın karşılaştığı zorlukları aşma sürecini adım adım takip eden bir gelişim çizgisi göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2.

Kazak Masallarında Anlatım Özellikleri ve İşlevleri

Anlatım Özelliği	İşlevi ve Etkisi	Örnek Masal / Durum
Dinamik Kurgu ve Yolculuk Eksen	Anlatının ritmini belirler ve kahramanın fiziksel yolculuğu ile içsel dönüşümünü paralel olarak yansıtır.	<i>Kerkula Atlı Kendebay</i> (yola çıkış ve ardışık sınavlar), <i>Alibek Batır</i> (farklı mücadele sahneleriyle sağlanan sürekli hareket).
Dramatik ve Yükselen Anlatım	Sınanma sahnelerinde gerilimi artırır, olayları detaylandırır ve kahramanın gelişimini aşamalı olarak görünür kılar.	<i>Baygulan</i> (her yeni engelin bir öncekinden daha zor olacak şekilde kurgulanması).
Mübalağalı ve Fantastik Üslup	Gerçekçi ve olağanüstü öğeleri birleştirerek kahramanı idealize edilmiş bir figür olarak destansı bir boyuta taşır.	<i>Kerkula Atlı Kendebay</i> (kahramanın olağanüstü gücü ve atının hızının abartılı sunumu).
Tekrar ve Ritmik Yapı	Sözlü geleneğe uygun bir ritim kazandırır, dinleyicinin olayları zihninde canlandırmasına ve kolayca takip etmesine yardımcı olur.	<i>Alibek Batır</i> (savaş sahnelerindeki benzer kalıplar), <i>Baygulan</i> (engellerin art arda sıralanması).
Didaktik (Öğretici) Bakış Açısı	Toplumsal değerleri yüceltir ve zorlukların bireyin gelişimi için gerekli olduğu mesajını dolaylı yoldan verir.	Genel (Kahramanın övülüp başarılarının yüceltilmesi, karşıt güçlerin ise olumsuz sunulması)

Masallarda anlatım, genellikle bir eksiklik veya sorun durumu ile başlar ve bu durum kahramanı harekete geçiren temel unsur olarak işlev görür. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın ortaya çıkışı ve yola çıkışı, anlatının başlangıç noktasını oluştururken; bu hareket, aynı zamanda onun olgunlaşma sürecinin de ilk adımıdır. Anlatım, bu noktadan itibaren kahramanın karşılaştığı sınavları ardışık bir düzen içerisinde sunar (Çetin, 2009, s. 263).

Anlatım tarzında dikkat çeken en önemli özelliklerden biri, yolculuk eksenli ilerleyiştir. Kahramanın bir mekândan diğerine geçişi, anlatının ritmini belirler. Alibek Batır masalında kahramanın düşmanlarla karşılaşmak üzere çıktığı yolculuk, farklı mücadele sahneleriyle zenginleştirilerek aktarılır. Bu süreçte anlatım, durağan bir yapıdan ziyade sürekli hareket hâlinde olan bir akış sergiler. Bu hareketlilik, kahramanın fiziksel yolculuğuyla paralel olarak onun içsel dönüşümünü de yansıtır (Campbell, 2004, s. 295).

Sınanma sahneleri, anlatımın en yoğun ve dramatik bölümlerini oluşturur. Bu bölümlerde anlatım hızlanır, gerilim artar ve olaylar daha ayrıntılı biçimde aktarılır. Baygulan masalında kahramanın karşılaştığı zorluklar, aşamalı bir biçimde sunularak anlatımda bir yükselme etkisi oluşturur. Her yeni engel, bir öncekinden daha zor olacak şekilde kurgulanır ve bu durum kahramanın gelişimini görünür kılar. Böylece anlatım, yalnızca olayları aktaran bir araç değil; aynı zamanda kahramanın olgunlaşma sürecini yapılandıran bir unsur hâline gelir.

Kazak masallarında anlatım, gerçekçi unsurlar ile olağanüstü öğelerin birlikte kullanılmasıyla zenginleşir. Kahramanın yolculuğu sırasında karşılaştığı varlıklar, yaşadığı olaylar ve elde ettiği başarılar çoğu zaman abartılı ve fantastik bir dille sunulur. Kerkula Atlı Kendebay masalında kahramanın gücü, atının hızı ve karşılaştığı engeller, mübalağalı anlatım yoluyla destansı bir boyuta taşınır. Bu üslup, kahramanın sıradan bir bireyden farklı olarak idealize edilmiş bir figür olarak sunulmasını sağlar.

Anlatımda kullanılan bir diğer önemli teknik unsur, tekrar ve ritmik yapıdır. Özellikle kahramanın yolculuk sürecinde karşılaştığı benzer olayların tekrar edilmesi, anlatının sözlü geleneğe uygun bir ritim kazanmasını sağlar. Alibek Batır masalında savaş sahnelerinin benzer kalıplarla aktarılması ya da Baygulan masalında engellerin art arda sıralanması, bu ritmik yapının örnekleridir. Bu tekrarlar, dinleyicinin anlatıyı daha kolay takip etmesine ve olayları zihninde canlandırmasına yardımcı olur.

Anlatıcı, olayları tarafsız bir gözlemci gibi aktarmakla birlikte, aynı zamanda toplumsal değerleri yücelten bir bakış açısına sahiptir. Kahramanın başarıları övülürken, karşıt güçler olumsuz bir biçimde sunulur. Bu durum, anlatımın didaktik yönünü güçlendirir. Kahramanın her sınavdan başarıyla çıkması, dinleyiciye dolaylı bir mesaj verir: zorluklar, bireyin gelişimi için gerekli aşamalardır.

Sonuç

Yapılan bu çalışma sonucunda, incelenen Kerkula Atlı Kendebay, Baygulan ve Alibek Batır masallarının, Kazak sözlü anlatı geleneği içerisinde kahramanın yolculuğu ve sınanma motifleri aracılığıyla olgunlaşma sürecini yansıtan önemli anlatılar olduğu saptanmıştır. Araştırmanın temel bulguları, bu metinlerde olay örgüsünün yalnızca dış dünyada gerçekleşen bir mücadeleyi değil; aynı zamanda kahramanın içsel dönüşümünü ve gelişimini de yansıtan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Masallarda olay örgüsü, genellikle bir eksiklik ya da tehdit durumuyla başlamakta ve kahramanın bu durumu ortadan kaldırmak üzere çıktığı yolculuk etrafında şekillenmektedir. Bu yolculuk, kahramanın karşılaştığı çeşitli sınavlar aracılığıyla onun hem fiziksel hem de zihinsel olarak olgunlaşmasını sağlayan bir sürece dönüşmektedir. Bu bağlamda yolculuk ve sınanma

motifleri, yalnızca anlatının ilerleyişini sağlayan unsurlar değil; aynı zamanda kahramanın ideal bir birey hâline gelmesini mümkün kılan temel yapısal bileşenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapısal açıdan değerlendirildiğinde kişi, mekân ve zaman unsurlarının, kahramanın olgunlaşma sürecini destekleyecek biçimde işlevsel olarak kurgulandığı görülmektedir. Kahraman, yolculuk süresince farklı mekânlarda çeşitli sınavlarla karşılaşmakta; zaman ise bu süreci yoğunlaştıran ve dramatik etkiyi artıran esnek bir yapı sergilemektedir. Böylece anlatının tüm unsurları, kahramanın dönüşümünü merkeze alan bütüncül bir sistem içerisinde birleşmektedir.

Dil ve anlatım özellikleri bakımından masallar, sözlü anlatı geleneğine özgü kalıplaşmış ifadeler, tekrarlar ve ritmik yapı aracılığıyla kahramanın yolculuk ve sınanma süreçlerini etkili bir biçimde yansıtmaktadır. Özellikle mücadele ve sınav sahnelerinde yoğunlaşan dilsel ve anlatımsal unsurlar, kahramanın karşılaştığı zorlukları belirginleştirirken; bu zorlukların aşılması süreci, anlatının dramatik gücünü artırmaktadır.

Tematik açıdan ise yolculuk, sınanma, mücadele ve iyilik-kötülük karşıtlığı gibi unsurlar, kahramanın olgunlaşma sürecini açıklayan temel yapı taşları olarak öne çıkmaktadır. Kahraman, bu süreçte yalnızca düşmanları yenmekle kalmaz; aynı zamanda kendi sınırlarını aşarak daha bilinçli, güçlü ve sorumluluk sahibi bir birey hâline gelir. Bu yönüyle masallar, bireysel gelişim ile toplumsal düzenin yeniden kurulması arasında güçlü bir ilişki kurmaktadır.

İncelenen Kazak masalları, kahramanın yolculuk ve sınanma süreçleri üzerinden şekillenen ve bu süreçleri bir olgunlaşma modeli olarak sunan anlatılar olarak değerlendirilebilir. Bu anlatılar, yalnızca folklorik birer ürün değil; aynı zamanda Kazak kültürel düşüncesinde bireyin kendini gerçekleştirme sürecini yansıtan sembolik metinler olarak önem taşımaktadır.

Kaynaklar

1. Aktaş, Ş. (2013). Anlatma Esasına Bağlı Metinlerin Tahlili. Teori ve Uygulama. Ankara: Kurgan Edebiyat.
2. Atasever, M. (2022). Cinsiyet Rollerini Ekseninde Kazak Kahramanlık Masalları. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi 9, 671-688.
3. Campbell, J. (2004). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (Çev: S. Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
4. Çetin, N. (2009). Roman Çözümleme Yöntemi. Ankara
5. Propp, V. (2008). Masalın Biçimbilimi (Çev. M. Rifat – S. Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
6. Yıldırım, S. (2017). Kazak Kahramanlık Masalları. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.